КИБЕРЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ИСБОТЛАНИШИ ЛОЗИМ БЎЛГАН ҲОЛАТЛАР.

ИИВ Малака ошириш институти Юридик фанлар кафедраси ўқитувчиси, майор

Эшқулов Достон Жаҳонгир ўғли

Аннотация. *мақолада миллий ва халқаро тажрибани таҳлил қилиш асосида ахборот технологиялари, Интернет, онлайн тўлов тизимларидан фойдаланган ҳолда содир этилган кибержиноятларни тергов қилишда исботланиши лозим бўлган ҳолатлар ва уларни тергов қилишнинг хусусиятлари ёритилган.*

Калит сўзлар: *кибержиноят, кибержиноятларни тергов қилиш методикаси, фишинг, интернет, ахборот- коммуникация технологиялари.*

Аннотация. *в статье представлен многомиллионный и международный опыт использования кибербезопасных технологий, Интернета вещей и онлайн-технологий в качестве доказательства использования киберпреступлений в киберпространстве.*

Ключевые слова: *кибербезопасность, методика кибербезопасности, фишинг, интернет вещей, информационно - коммуникационные технологии.*

Annotation. *The article presents the multimillion-dollar and international experience of using cyber-secure technologies, the Internet of Things and online technologies as evidence of the use of cybercrimes in cyberspace.*

Keywords: *cybersecurity, cybersecurity methodology, phishing, Internet of things, information and communication technologies.*

Бугунги кунда глобал ахборот майдонида кибер макон билан боғлиқ янгидан-янги таҳдидлар юзага келмоқда. Замонавий дунёда бутун инсоният

учун ахборот соҳасидан келаётган хавфлар, хусусан турли кибер ҳужумлар хавфи ҳамон сақланиб қолмоқда.

Ҳар бир жиноят табиатан индивидуалдир. Аммо бу алоҳида мос келадиган элементлар учун илгари қилинган ҳар қандай нарсага хос бўлиши мумкин ёки бўлмаслиги мумкин. Шу билан бирга, ҳуқуқни қўллаш амалиётидан олинган умумий билимлар маълум бир таркибни текширишда фойдали бўлиши мумкин бўлган ҳолатлар доирасини ажратиб кўрсатишга имкон беради:

1. Жиноят-протсессуал қонунининг қоидаларига кўра, ваколатли шахс ҳар қандай содир этилган ёки тайёрланаётган жиноят тўғрисидаги хабарни қабул қилиши, текшириши ва ўз ваколати доирасида қонун ҳужжатларида белгиланган муддатда қонуний ва асосли қарор қабул қилиши шарт. Бундан ташқари, аллақачон маълум бўлган жиноий фактларни тасдиқлаш ёки рад этиш учун ҳам, янгиларини аниқлаш учун ҳам. Масалан, клубнинг ноқонуний молиявий-хўжалик фаолияти тўғрисидаги хабарни дастлабки текшириш давомида қимор ўйинларини ўтказиш учун ўйин ускуналари, шунингдек, ўйин зонаси ташқарисидаги Интернет тармоғидан ноқонуний фойдаланиш фактлари аниқланди.

Жиноят тўғрисидаги хабарни текшириш босқичида қуйидаги ҳолатлар аниқланиши лозим:

- жиноят содир этилганлиги (кўриб чиқилаётган ҳаракат жиноятми);

- жиноий тажовуз обекти (замонавий кибержиноятни таҳлил қилиб, у фақат компютер маълумотлари/тизими билан чекланмайди деган хулосага келиш мумкин);

- жиноят содир этилган жой (жиноят содир этилган жойлар бир-биридан анча узоқроқ бўлиши мумкин, шунингдек, бир нечта бўлиши мумкин), зарарли оқибатлар содир бўлган жой, жиноят содир этилган вақт;

- жиноят содир этиш усули, шу жумладан кибер технологиялар роли

-компютер тизимининг ишлаш тартиби, компютер маълумотларига кириш шартлари, ҳимоя воситалари;

- жиноят қолдирган излар;

- зарарнинг ҳажми ва сифат таркиби;

- жабрланувчининг (жисмоний ёки юридик шахснинг) ва жиноят содир этган шахснинг шахси;

- жиноят содир этишга ёрдам берадиган сабаблар ва шартлар.

Жиноят изларини аниқлаш, тузатиш ва олиб қўйиш жиноят ишини сифатли тергов қилишнинг муҳим шартидир.

Ушбу тоифадаги ишларда етказилган зарар нафақат мулкий, жисмоний ва маънавий, балки ишбилармонлик обрўсига ҳам зарар етказиши мумкин.

Агар жабрланувчининг шахси, қоида тариқасида, дарҳол маълум бўлса, унда жиноят содир этган шахсни аниқлаш бироз куч талаб қилади, чунки кибержиноятлар, аксарият ҳолларда, ноаниқ тоифага киради.

Ушбу ҳолатни аниқлаш, кўпроқ даражада, профилактика мақсадига эга.

2. Муайян жиноят таркиби белгиларини кўрсатадиган маълумотларнинг етарлилиги ваколатли шахс томонидан амалдаги амалиётни ҳисобга олган ҳолда баҳоланади. Шубҳасиз, дастлабки маълумотларнинг миқдори маълум бўшлиқларга эга. Дастлабки тергов жараёнида уларни тўлдириш керак. Кўриб чиқилаётган тоифадаги ишларда дастлабки текширувлар материалларининг аксарият қисмида жиноят содир этган шахс тўғрисида маълумотлар мавжуд эмас. Кўпинча жиноятнинг барча излари қайд этилмайди ва олиб қўйилмайди.

3. Дастлабки маълумотларни таҳлил қилиш ва баҳолашдан сўнг, шуни таъкидлаш керакки, унинг ҳажми бошқа композитсиялардан унчалик фарқ қилмайди, мавжуд бўшлиқларни ҳисобга олган ҳолда, тергов мақсадларини тушуниш керак. Кибержиноятлар учун улар бошқаларга ҳам хос бўлади: жиноят фактини аниқлаш, содир бўлган ҳодисанинг расмини,

механизмини тиклаш, ҳуқуқбузарларни аниқлаш ва қидириш, уларнинг айбини исботлаш, зарарни қоплаш ва бошқалар). Кейинчалик, уларга эришиш усуллари ва воситалари аниқланади. Шуни ёдда тутиш керакки, бундай жиноятларни тергов қилиш, қоида тариқасида, техник воситалар, тизимлар, дастурий таъминот ва кўплаб маълумотлар билан боғлиқ бўлиб, уларнинг ҳажми ўнлаб ёки ҳатто юзлаб террабайтларда ҳисобланиши мумкин, бунинг учун махсус технологиялар ва уларни қайта ишлаш воситалари, рақамли маълумотларни таҳлил қилишнинг маълум моделлари керак. Умуман олганда, мақсадлар жиноят тўғрисидаги дастлабки маълумотлар миқдори билан белгиланади.

4. Бундан ташқари, жиноий механизмни реконструксия қилиш учун ишлатиладиган суд-тиббиёт воситалари ва усуллари (масалан, моделлаштириш усуллари, компютер симулятсияси, ўтган йиллардаги жиноий ишлар материалларини таҳлил қилиш ва бошқалар) қўлланилади. Жиноят ишини тергов қилаётган шахс мавжуд маълумотлар асосида алоқалар, коррелятсиялар ва хулосалар кетма-кетлигини тузади, жиноят ижрочилари ва буюртмачисига олиб келадиган рақамли далилларни тўплайди, бу уларнинг айбини исботлаш ва жавобгарликка тортиш имконини беради.

5. Ушбу тоифадаги жиноятлар бўйича амалга ошириладиган тезкор-қидирув тадбирлари, тергов ва протсессуал ҳаракатлар хилма-хил бўлиб, қонун ҳужжатларида белгиланганидан ташқари ҳар қандай доирада чекланмайди. Уларни муваффақиятли амалга оширишнинг калити жиноий иш бўйича тергов олиб борувчи шахснинг ваколати, шунингдек ишнинг ўзига хос обектлари билан боғлиқ ҳолда маслаҳат ёрдамининг сифати ва ўз вақтида бажарилишида ётади. Амалиёт шуни кўрсатадики, маслаҳат ёрдамини таъминлаш терговни амалга ошираётган шахсга тегишли. Бундай мутахассис айбдорлик далилларини излаш ва профессионал талқин қилиш билан шуғулланади. Компютер технологиялари ва ахборот

соҳасидаги мутахассислардан ташқари, ушбу тоифадаги жиноий ишларни тергов қилишда соҳа мутахассислари энг кўп талаб қилинади:

- молиячилар, кредит ва аудит;
- иқтисодий хавфсизлик;
- банк иши;
- фуқаролик ҳуқуқи ва жараёни;
- тиббиёт ва меҳнатни муҳофаза қилиш ва бошқалар.

Биргаликда ва келишилган иш орқали бутун жиноий занжир қайта тикланади. Шундай қилиб, кибержиноятларни тергов қилиш ишининг мазмунини қисқача таҳлил қилиб, асосий босқичларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

- дастлабки маълумотларни олиш;
- уни таҳлил қилиш, терговнинг аниқ мақсад ва вазифаларини аниқлаш;
- уларга эришиш усуллари ва воситаларини аниқлаш (иштирокчилар доирасини аниқлаш, улар билан ўзаро муносабатларни ташкил этиш, замонавий исботлаш воситаларидан фойдаланиш имкониятини таъминлаш, дастлабки текширувдаги бўшлиқларни тўлдириш, далиллар базасини тўплаш, етказилган зарарни қоплаш, жиноят содир этишга ёрдам берадиган ҳолатларни аниқлаш, уларни бартараф этиш бўйича тавсияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш).

Бироқ, кибержиноятларни тергов қилиш босқичларининг мазмуни бошқалардан унчалик фарқ қилмаслигига қарамай, мақсадларга эришиш усуллари ва воситалари ҳар доим ҳам янги ва юқори технологияли эмас, уларнинг тергови жиноий иш бўйича тергов олиб борадиган кўпчилик мансабдор шахслар учун жуда қийин вазифа бўлиб қолмоқда. Ушбу масалалар бўйича тергов ва суд амалиётини тизимлаштирилган умумлаштиришнинг йўқлиги, терговни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича услубий тавсияларнинг етишмаслиги ва ўз вақтида бажарилмаслиги, маълум маълумот манбалари билан ишлашнинг кам тажрибаси,

шунингдек, бундай мутахассисларни тайёрлашнинг этарли эмаслиги каби омиллар билан боғлиқ бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Marie-Helen Maras. Computer Forensics: Cybercriminals, Laws, and Evidence. 2nd Edition. USA. Jones & Bartlett Learning, LLC. 2015. – 564 p..
2. Рустамбаев М. Х. Курс уголовного права Республики Узбекистан //Особенная часть. – 2018. – Т. 3. – С. 83-91..
3. Sean E. Goodison, Robert C. Davis, and Brian A. Jackson. “Digital Evidence and U.S. Criminal Justice System”. The National Institute of Justice, U.S. Department of Justice. 2014. – p. 31..
4. Берова Д.М. Расследование киберпреступлений. –М. – 2018., -С.175.